



## Bidder af historien om Humanøkologi

Arler, Finn

*Published in:*  
Mod det vi ikke kender

*Publication date:*  
2014

*Document Version*  
Accepteret manuscript, peer-review version

[Link to publication from Aalborg University](#)

*Citation for published version (APA):*

Arler, F. (2014). Bidder af historien om Humanøkologi. I S. Handberg, E. Holm Nielsen, L. kørnøv, & V. Juhl-Larsen (red.), *Mod det vi ikke kender: et festskrift til Per Christensen* (s. 80-91). NICHE.  
<http://www.forlagetniche.dk/>

### General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal -

### Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us at [vbn@aub.aau.dk](mailto:vbn@aub.aau.dk) providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

## Bidder af historien om Humanøkologi

Tekst og fotos: Finn Arler

### Tbilisi-konferencen som anledning

I dag er der næppe mange, der stadig kan huske det, men 14.-26. oktober 1977 blev en stor regeringskonference om miljøundervisning afholdt i Georgiens hovedstad Tbilisi i den daværende Sovjetunion. *The First Intergovernmental Conference on Environmental Education* hed konferencen, og den var arrangeret af UNESCO i samarbejde med FNs miljøorganisation UNEP. Det var den første af sin slags nogensinde. Der deltog da også repræsentanter fra hele 66 regeringer – heriblandt daværende undervisningsminister Ritt Bjerregaard. Deltagerne enedes om den såkaldte Tbilisi-deklaration, der anbefalede at man igangsatte miljøundervisning på alle niveauer i landenes uddannelsessystemer. Det danske undervisningsministerium fulgte året efter op med en rapport med tilsvarende anbefalinger (Undervisningsministeriet 1978).

De vigtigste budskaber fra Tbilisi var dels, at miljøundervisning skulle fremmes, dels at den skulle være bred og tværfaglig (UNESCO 1978, 12). Tbilisi-konferencen anbefalede således en "holistisk" tilgang til studiet af miljøproblemer, forstået som "en kombination af bidrag fra både natur-, samfunds- og humanvidenskaberne" med særligt fokus på den etiske dimension. Teknisk eller strategisk-analytisk kompetence bliver alt for hurtigt retningsløs og destruktiv, hvis den ikke udvikles i en grundigt gennemtænkt "atmosfære af ansvarlighed og solidaritet", så det måtte være målet at skabe en sådan omkring miljøuddannelserne.

Miljøundervisningens mål var i følge anbefalingerne fra konferencen at gøre individer og fællesskaber bevidste om miljøets komplekse natur som resultat af "samspillet mellem de biologiske, fysiske, sociale, økonomiske og kulturelle aspekter" (Anbefaling 1.4). Langsigtet håndtering af problemerne fordrer derfor både interdisciplinær viden, systematisk kendskab til "etiske, økonomiske og æstetiske værdier" og udvikling af praktisk kunnen (1.6). Skal en sådan tværgående tilgang blive tvær- snarere end blot flervidenskabelig, bør den teoretiske undervisning forbindes med analyser af konkrete eksempler (1.7), allerhelst med deltagelse af lokalt berørte individer (2).

I Anbefaling 7 hedder det samlende, at miljøuddannelserne bør tilstræbe at skærpe deltagerens opmærksomhed, adfærd og værdier i forhold til at beskytte biosfæren, forbedre livskvaliteten og sikre centrale etiske værdier tillige med kultur- og naturarv, herunder historiske eller af andre grunde betydningsfulde steder, markante former for kunst, bygninger og monumenter, landskaber, fauna og flora.

### Starten i Aarhus

På Aarhus Universitet var det nogle lærere på Biologi, der i 1981 som de første fandt anbefalingerne fra Tbilisi frem og tog initiativ til at udvikle et universitetskursus i miljølære. Miljølære blev dog i første omgang forstået ret bogstaveligt som lære om miljøet, dvs. om de økosystemer, der påvirkedes negativt af menneskelige aktiviteter. Det første udspil fra gruppen forekom derfor også en gruppe miljøinteresserede lokale biologi-studerende – Lars Peter Nielsen, Nanna Rask, Jens Muff Hansen, Karin Skovhus og nogle stykker til – at være en tak for snævert. De henvendte sig derfor til folk fra andre fag, der arbejdede med området, for at høre om der var interesse for at udvikle en noget bredere form for miljøuddannelse. En uddannelse, der i højere grad tog sigte på – med Tbilisi-konventionens ord – at "forbinde miljømæssig sensitivitet, viden, problemløsningsevner og værdiafklaring" (Anbefaling II).

Der viste sig hurtigt at være bred opbakning til et bredere miljøuddannelses-koncept fra enkeltpersoner med tilknytning til forskellige dele af universitetet. Selv havde jeg netop færdiggjort speciale om ”Politisk økologi”, dvs. om den nære forbindelse der siden 1960'erne slutning var opstået mellem miljøvidenskab og miljøpolitik, og var derfor helt med på idéen. Andre var tilsvarende engageret i miljøområdet af faglige og/eller politiske grunde. Geologen Kaj Hansen og filosofen Jørgen Ringgaard var et par af de mest aktive, men også bl.a. juristerne Ellen Margrethe Basse og Jørgen Jepsen, kemikerne Birgit Tejg Jensen og Lærke Thorling deltog på hver deres vis i de tidlige faser, og der var også en hel del andre involveret.

Blandt dem også Per Christensen, der med sin baggrund i både biologi og idéhistorie var oplagt at have med. En tilsvarende dobbelt faglighed sås også hos flere andre deltagere. Både Jens Muff og Nanna Rask havde studeret dansk ved siden af biologistudierne, mens Jørgen Ringgaard havde et bifag i biologi ved siden af filosofien. Mere generelt var perioden karakteriseret ved et ønske om at bryde op i en enkeltfaglighed, som mange fandt en smule klaustrofobisk. Flere var desuden også sideløbende med den videnskabelige beskæftigelse engageret i nogle af tidens mange miljøbevægelser. Det galt naturligvis ikke mindst Per Christensen og Vagn Juhl Larsen, hvis kratluskeri man kan læse om andetsteds i bogen.

Efter den første entusiastiske fase blev det hele hurtigt temmelig kompliceret med mange involverede aktører, hvoraf flere efterhånden fik mere end én kasket. Der blev oprettet et konsistorieudvalg, der skulle forberede oprettelsen af en miljølære/humanøkologi-uddannelse, og sideløbende fik en projektgruppe i Humanøkologi (bestående af undertegnede, Jørgen Ringgaard og Jørn Loftager) støtte fra Undervisningsministeriet til at opsøge udenlandske erfaringer og selv give et bud på, hvordan en tværgående miljøuddannelse kunne tænkes sammensat. Der blev i den forbindelse taget kontakt til og aflagt besøg ved forskellige udenlandske Humanøkologi-uddannelser – bl.a. i Göteborg, Huddersfield og Bruxelles - og arbejdet med flere forskellige forslag til uddannelser.



Billede 1

*Center for Humanøkologi oprettedes ved Aarhus Universitet i 1982. Det startede i et glasbur i bygningen i det nordøstre hjørne af universitetsparken, men flyttede senere til en grå betonbygning på Finlandsgade. Her holdt det til i en årrække. De nærmeste naboer var Center for Kvindeforskning (Cekvina) og – på etagen ovenpå – Center for Kulturforskning.*

Det første tværgående undervisningsforløb blev igangsat i foråret 1982. Det var et Humanøkologi-kursus under den daværende tværfags-ordning ved det humanistiske fakultet, men med deltagere fra alle fakulteter. Antallet ved de første forløb oversteg alle forventninger. Nogenlunde samtidig oprettedes Center for Humanøkologi, der hurtigt blev et

samlingssted for en til tider vildtvoksende gruppe af miljøinteresserede forskere og studerende, der for de flestes vedkommende var løst organiseret i studiekredse el.lign. med emner som landbrug, energi, natursyn, miljøforvaltning etc.

Selvom de fleste fra den oprindelige kernegruppe fik nye jobs, efterhånden som de blev færdige med studiet – Per Christensen var forlængst forduftet til Aalborg, Lars Peter Nielsen blev ansat på Biologi, Nanna Rask og Karin Skovhus i Fyns Amt, Lærke Thorling i Aarhus Amt, Jens Muff startede sin egen konsulentvirksomhed Naturplan Aps., hvor han fortsat er direktør, mens Jørgen Ringgaard blev leder af Journalisthøjskolens udlandsafdeling – så kom der løbende nye til, hvoraf flere blev ansat kortvarigt på heltid eller deltid, en del i jobtilbud med støtte fra kommunen. Mange var så tilpas idealistiske, at udsigt til solidt arbejde med god løn ikke var deres primære drivkraft. Et af projekterne fra denne periode var bogen *Kulturlig økologi* fra 1992. Den var primært baseret på en forelæsningsrække på centret; Per Christensen bidrog til bogen med en længere artikel om "Brundtlandplanlægning".



Billede 2

*Både på Miljølære og på Humanøkologi var der i mange år tradition for ekskursioner og et årligt kursusophold nogle dage i det grønne. Ofte foregik det på Aarhus Universitets kursusejendom Molslaboratoriet i Mols Bjerge, og et klassisk indslag har været en tur på spagnum-hængesækken i nærheden.*

En af de største grupper, der over en årrække var koblet til centret, var den dengang nystartede regnskovsgruppe Nepenthes (senere: Verdens Skove) med bl.a. biologerne Karsten Thomsen, Jørgen Korning, Knud Tybirk, Klaus Sall og Lis Ellemann, historikeren Peter Bejder og mange andre, som også burde være nævnt her. Gruppen forblev på centret, indtil de nogle år senere først fandt på at sælge regnskovsandele i Costa Rica og dernæst etablere en kunstig regnskov ved en stor udstilling på Moesgaard Museum (en forløber for Randers Regnskov). Disse og flere andre initiativer betød, at gruppen efterhånden voksede sig ud af de universitære rammer og flyttede i egne lokaler (mens grundlæggerne trappede ned og fik jobs eller startede ny virksomhed på miljøområdet).

En anden markant gruppe, der nogle år senere blev oprettet på initiativ af Kaj Hansen og Jørg Gaugler, arbejdede i flere år på at få etableret et økolandsbyfællesskab ved Aarhus, det der senere blev til Andelssamfundet ved Hjortshøj. Senere fulgte et par af de tidligste Humanøkologi-studerende, halmbyggeren Steen Møller og hans daværende kone Dorthea Arnfred, i kølvandet med etableringen af økosamfundet Friland i Feldballe. Projektet blev fulgt nøje af Danmarks Radio. Kaj Hansen blev med tiden så optaget af arbejdet med økolandsbyer – også på internationalt plan – at han efterhånden trak sig ud af arbejdet på

Humanøkologi og blandt andet allierede sig med øko-entreprenørerne Ross og Hildur Jackson med projekter i Fjordvang i Skyum Bjerger i Thy, der tidligere husede Æ Verdensuniversitet.

### Uddannelserne

I 1984 startedes den tværfakultære Miljølære-uddannelse med udgangspunkt i anbefalinger fra det konsistoriale udvalg. Zoologen Mogens Gissel Nielsen var her den centrale figur, men også bl.a. Birgit Tejg Jensen, geologen Tvis-Knudsen og geografen Wolfgang Framke lagde et stort arbejde i uddannelsen. Denne uddannelse havde sin organisatoriske base på det naturvidenskabelige fakultet, men der var ikke desto mindre en del personsammenfald med folk, der primært orienterede sig mod Center for Humanøkologi på det humanistiske fakultet. Både Jørgen Ringgaard og jeg selv sad således i den daglige ledelse af kurset i flere år.

Også samfundsvidenskaberne var repræsenteret i lærergruppen. Ud over Ellen Margrethe Basse kan nævnes den daværende prorektor økonomen H.P. Myrup – med hvem jeg ved flere lejligheder udvekslede bayersk øl og kloge argumenter i grøftekanter på vej til eller fra ekskursioner – den senere rektor og nuværende direktør i videnskabsparken Incuba Niels Christian Sidenius samt den senere sekretariatsleder i Økonomisk Råd Peder Andersen (nu institutleder på KU).

Miljølære-uddannelsen var étårig på halv tid. Der blev hvert år optaget 24 studerende, hvoraf et sted mellem en tredjedel og en fjerdedel rekrutteredes udefra. I mange år var efterspørgslen langt større end optaget, så mange ansøgerne blev siet fra. De interne studerende kom fra hele universitetet. Holdene blev sammensat så tværfagligt som muligt for at kunne dække alle aspekter af den tematik, de valgte at arbejde med. De interne studerende tog typisk kurset lige før det afsluttende speciale, der da også ofte prægedes af deltagelsen på Miljølære. Senere blev uddannelsen udbudt skiftevis som dansk- og engelsksproget uddannelse, indtil den for nogle år siden stoppede efter at have kørt i mere end tyve år.



Billede 3

*Per Christensen studerer sammen med en af de tilbagevendende studerende, Hanne Kaagaard fra Aarhus Kommune, en af attraktionerne i Mols Bjerger: det skotske højlandskvæg, der afgræsser bakkerne. Ved hegnet ses den lokale skovfoged Kim Egefjord, der har vist humanøkologi- og miljømastuderende rundt i området i en del år, dog på skift med Rita Buttenschön, der havde ansvaret for plejen af Aarhus Universitets del af området, og senere også med den lokale naturvejleder og TV-stjerne Morten DD.*

Et af de vigtige samlingspunkter på Miljølære var den årlige temadag, der trak flere hundrede tilhørere. Temaerne kunne eksempelvis være skov, affald, energi, landbrug eller

renere teknologi. Flere gange kunne Aarhus Universitets største auditorium ikke rumme de mange mennesker, så der måtte tv-transmitteres til et nærliggende auditorium. En anden vigtig brik var den årlig studietur til Polen, som Mogens Gissel var primus motor i. En tilbagevendende begivenhed, der ikke har haft væsentlig indflydelse på opbygningen af miljøuddannelser på de polske universiteter.

Sammen med Kaj Hansen tog jeg selv initiativ til Humanøkologi-uddannelsen, der startede i 1986 som en ét-årig uddannelse på halv tid under det daværende Jysk Åbent Universitet. Uddannelsen i Humanøkologi var fra starten tænkt helt i Tbilisi-deklarationens ånd som en bred uddannelse, der skulle kombinere human-, samfunds-, natur- og ingeniørvidenskabelige elementer. Fokus lå på samspillet mellem mennesker/samfund og natur/miljø med et udtrykkeligt problemorienteret sigte. Deraf også navnet, som signalerer samspil mellem mennesker og deres miljø. Navnet blev allerede tidligt valgt – efter en del diskussion om mulige alternativer – både fordi det var kort, fordi det ofte anvendtes i litteraturen indenfor området, og ikke mindst fordi der på det tidspunkt blev oprettet en række udenlandske uddannelser med samme navn.

Den problemorienterede tilgang betød, at vi på uddannelsen bestræbte os på at præsentere og debattere aktuelle problem- og konfliktfelter på miljøområdet ud fra en bred vifte af faglige tilgange. Det faglige indhold på uddannelsen har derfor også på godt og ondt afspejlet den natur- og miljøpolitiske udvikling over næsten tre årtier. Hvor offentlighedens fokus til enhver tid befandt sig, har i vid udstrækning kunnet aflæses både på weekend-seminarernes programmer og i de studerendes projekter.

Da vi startede Humanøkologi-uddannelsen var vi nok endnu ikke helt på det rene med, hvor stort et projekt vi egentlig havde kastet os ud i med relativt få midler. I hvert fald måtte vi hver især påtage os at undervise i en række emner, som lå et stykke fra vores respektive kernefelter. Groft sagt fordelte vi det sådan, at Kaj Hansen især tog sig af de dele af det naturvidenskabelige område, hvor vi ikke uden videre havde mulighed for at trække på eksperter, mens jeg selv skulle dække human- og samfundsvidenskaberne. I flere år underviste jeg eksempelvis selv om drivhuseffekt og energiplanlægning og om landbrugets historie. Det var naturligvis en ganske nyttig læreproces for os begge, når vi nu havde valgt at arbejde på et tværgående felt, men selvfølgelig også meget arbejdskrævende, ikke mindst fordi så meget ny information løbende dukkede op, samtidig med at den samfundsmæssige organisering på området var i hastig forandring.

Uddannelsen viste sig imidlertid at være ganske stor succes både indholds- og deltagermæssigt, og efter nogle år begyndte vi at køre med to sideløbende hold. Fra slutningen af 1980'erne, hvor miljøadministrationen for alvor ekspanderede, kom vi op på omkring tres studerende pr. årgang. Selvom Aarhus Universitet brugte os som en pengemaskine med en beskatning på halvdelen af alle indtægter, fik vi alligevel tilstrækkeligt overskud til, at det blev muligt at inddrage flere folk udefra. Dels fra relevante virksomheder og offentlige forvaltninger, dels fra andre uddannelsesinstitutioner.



Billede 4

*Ekskursioner til både naturområder og virksomheder har været en vigtig del af uddannelserne i Miljølære og Humanøkologi og på den senere miljømester. Her ses nogle Humanøkologi-studerende på toppen af Aalborg Portlands højeste bygning.*

Flere blev tilbagevendende gæsteforelæsere. For blot at nævne nogle få hjalp Karl-Emil Serup fra den daværende Handelshøjskole i Aarhus os i en periode med oplæg om energipolitik. Dorte Hamann fra Affaldskontoret i Aarhus Kommune vendte ofte tilbage og fortalte om de nyeste trends på affaldsområdet. Kjeld Hansen fra Bæredygtighed Aps. har i flere omgange fortalt om de spændende emner, han for tiden arbejdede med, mens Karsten Thomsen løbende har opdateret os om skovøkologi og megafaunaens betydning. For os, der stod for planlægning og afvikling af uddannelsen – efter Kaj Hansens exit blev miljø- og teknologihistorikeren Michael Wagner i nogle år inddraget i planlægningen – blev der på den måde tale om en mangeårig tværfaglig efteruddannelse, hvor vi fik mulighed for at vælge emner og foredragsholdere efter både behov og aktualitet.

### **Videreførelse på Aalborg Universitet**

Det blev dog i stigende grad Aalborg Universitet, der blev samarbejdet med. Per Christensen kendte vi jo i forvejen, men også landinspektøren Jens Christensen, miljøingeniørerne Eskild Holm-Nielsen og Henrik Riisgaard og energiforskerne Frede Hvelplund og Henrik Lund indgik efterhånden som relativt faste bestanddele af uddannelsen, og trak læsset på områder, vi ikke selv i længden kunne dække tilfredsstillende.

Omkring 1990 der blev etableret et mere formaliseret samarbejde med Aalborg Universitet. Aarhus Universitet var dengang – i modsætning til Aalborg Universitet – meget disciplinorienteret, og tværfaglige initiativer havde derfor svære betingelser. Alle støttede ganske vist engageret tværfaglige initiativer som Humanøkologi og Miljølære, men det syntes sært nok glemt på de tidspunkter, hvor langsigtede bevillinger skulle fordeles. I sådanne tilfælde måtte de enkeltfaglige ønsker og behov naturligvis have forret, og aben blev sendt på omgang med en fælles antagelse om, at det oplagt var nogle af de andre fag, der burde påtage sig den langsigtede forpligtelse, mens ens eget fag på sin side var berettiget til de kortsigtede gevinster fra det store studenteroptag.



Billede 5

*Studietur til Samsø med udflugt til toppen af en af de lokale møller. Til venstre ses lederen af Samsøs Energiakademi, Søren Hermansen, der selv er tidligere studerende på Miljølære-uddannelsen.*

På et tidspunkt blev det da også klart for os, der arbejdede med Humanøkologi, at det letteste ville være at overflytte hele uddannelsen til Aalborg. Overflytningen fandt sted i 1995 og uddannelsen fortsatte i de nye rammer med den daværende sektionsleder Eskild Holm-Nielsen, økonomen Klaus Lindegaard, Per Christensen, senere først sociologen Jesper Lassen (nu på KU) og siden Henrik Riisgaard og jeg selv som hoveddrivkræfter. Den lille ledelsesgruppe gik efterhånden blandt venner under navnet "juntaen", og det var her alle vigtige beslutninger om efteruddannelserne blev truffet. Navnet til trods forsøgte vi imidlertid på demokratisk vis at bringe så meget som muligt af det brede spektrum af kompetencer på instituttet i spil på uddannelsen – fortsat helt i Tbilisi-deklarationens ånd.

En større gruppe af tidligere deltagere havde før overflytningen til Aalborg dannet en forening med det formål at få udvidet Humanøkologi-uddannelsen med et år. De syntes et år var for lidt, og ville meget gerne kunne tage en sæson mere. Kravet blev imødekommet et par år efter overflytningen til Aalborg. Den udvidede uddannelse blev planlagt – det meste faldt på plads i et kort hektisk forløb, hvor juntaen ivrigt diskuterede, skrev og reviderede studieordning og studieplaner over to døgn i det inderste baglokale på Brøndums Hotel i Skagen. Vi nåede dårligt nok udenfor en dør, men blev i det mindste løbende forsynet med kaffe, kage og andre basale fornødenheder. Den nye udvidede uddannelse startede i sommeren 1999 og fik status som diplomuddannelse, dvs. på et niveau med en bachelor. Nogle år efter skrev vi så lærebogen *Humanøkologi - miljø, teknologi og samfund*, der var direkte indrettet på studiet, men som også blev anvendt mange andre steder.



Billede 6

*"Juntaen" – her Eskild Holm-Nielsen, Per Christensen og Henrik Riisgaard – på udgang i området ved Klitgaarden i Skagen i 2008. Nu var det den nye masteruddannelse, der skulle på plads. Nye uddannelser blev skabt i ret intensive processer over nogle dages internat, hvor der kun var begrænset plads til udflugter. Lidt frisk luft blev der dog tid til.*

Udvidelsen af Humanøkologi til en diplomuddannelsen viste sig dog ikke tilstrækkelig til at tilfredsstille kravet om efteruddannelse indenfor området. Dels ville mange gerne fortsætte ud over de to år, dels mærkede vi stigende efterspørgsel efter en masteruddannelse indenfor det humanøkologiske område. En diplomuddannelse var i hvert for nogle blevet mindre interessant, når man nu kunne få en mastergrad – der niveaumæssigt svarer til en kandidatgrad – på samme tid. Vi gik derfor i gang med at stable en ny master på benene, der kunne opfattes som en overbygning af humanøkologerne, men som samtidig kunne tiltrække nye folk udefra. Vi søgte og fik midler fra ministeriet til udvikling af en ny uddannelse med titlen Master i teknisk-videnskabelig miljøvurdering. Hvor humanøkologi-uddannelsen var bredt overbliksskabende, organiseret omkring temaer som energi, det åbne land, affald og genanvendelse etc., skulle den nye miljømaster supplere med grundigere kendskab til en række planlægningsmetoder og -procedurer, så de bredt skolede humanøkologer kunne supplere med mere specifikke kompetencer.

### **Arbejdet med efter- og videreuddannelserne**

For os, der i mange år har arbejdet med efter- og videreuddannelserne, har det været en stor oplevelse at være med. Det er en uhyre inspirerende gruppe mennesker, man møder, med meget forskelligartede baggrunde og livsforløb. På én gang vidende, erfarne og konstruktive – og med et fælles ønske om at etablere et godt socialt rum. Alene af den grund betragter jeg det som et stort privilegium at have haft lejlighed til at undervise så længe på uddannelserne. Studentergruppen har ændret sig en smule over årene, delvist som en konsekvens af de stigende priser, der følger af faldende statstilskud. Aldersspredningen er samtidig blevet mindre, mens gennemsnitsalderen er faldet, så den de seneste år antagelig har ligget i slutningen af 30'erne eller begyndelsen af 40'erne. De fleste har de seneste år haft (eller

ønsket at få) en jobmæssig relation til miljøområdet. Der er ikke én bestemt jobkategori, som har været altdominerende. Tværtimod har feltet været vidunderligt broget. Der har dog ikke været så mange tilbage af de deciderede miljøaktivister, som vi så i den første periode. Det betragter jeg som et tab, der dog langt hen ad vejen opvejes af, at de fleste deltagere under alle omstændigheder har været stærkt engagerede i området.



Billede 7

*På opfordring af deltagerne har der nogle gange været arrangeret studietur til Bruxelles med besøg i blandt andet EU-kommissionen og – som her – EU-parlamentet, hvor bl.a. Christel Schaldemose (billedet) og Dan Jørgensen har afsat tid til at holde oplæg for holdet.*

Selvom Tbilisi-konferencen måske ikke længere huskes af mange, så har den tydeligvis sat sine spor. Ikke mindst markerede den med pointeringen af både tværfaglighed og værdimæssigt engagement en retning for miljøuddannelserne, som vi snart fyrré år efter fortsat kan lade os inspirere af. For os, der har taget del i det i mange år gennem Humanøkologi og de andre uddannelser, har det i hvert fald været disse elementer, der vedvarende har kunnet engagere. Og talrige tilbagemeldinger fra studerende viser, at det ikke har været anderledes for dem. Der er derfor ingen grund til ikke at videreføre traditionen.

### Litteratur

Arler, Finn (red.): *Humanøkologi. Miljø, teknologi og samfund*, Aalborg University Press 2002 og 2005

Arler, Finn, Peter Bejder, Jørgen Korning & Ted Sirkin (red.): *Kulturelig økologi*, Århus: Aarhus Universitetsforlag 1992

Undervisningsministeriet: *Miljøundervisning: om opfølgning af Den internationale Regeringskonference om miljøundervisning, arrangeret af UNESCO i samarbejde med UNEP, i Tbilisi, USSR, oktober 1977*, København: Undervisningsministeriet 1978

UNESCO: *Intergovernmental Conference on Environmental Education, Tbilisi 1977, Final Report*, Paris: UNESCO 1978